

ВІДГУК

офіційної опонентки, докторки наук з державного управління, професорки, завідувачки кафедри публічного управління та адміністрування Полтавського державного аграрного університету **Лозинської Тамари Миколаївни**

на дисертаційну роботу здобувача ступеня доктора філософії галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка» **Дуванової Оксани Сергіївни** на тему «Кооперація як фактор сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації»

1. Актуальність теми дослідження

Реформа децентралізація та місцевого самоврядування, реалізована в Україні в 2014-2020 рр. відкрила нові можливості для українських територіальних громад у забезпеченні власного розвитку, ефективного використання ресурсів та підвищення якості життя мешканців. У той же час як регіони України, так і окремі територіальні громади, характеризуються нерівномірним соціально-економічним розвитком, і в умовах повоєнного відновлення перед органами місцевого самоврядування постає проблема пошуку альтернативних джерел залучення ресурсів без збільшення боргового навантаження.

У цьому контексті кооперація на рівні громад та суб'єктів господарювання стає тим самим інструментом, що дозволяє об'єднувати зусилля, ділитися ресурсами та знаннями задля повоєнної відбудови, економічного зростання, соціальної стабільності та екологічної безпеки.

Розвиток кооперативних зв'язків сприяє також зміцненню фінансової спроможності територіальних громад, підвищенню їх конкурентоспроможності та створенню нових робочих місць. Крім того, кооперація сприяє кращій інтеграції громад у регіональні та національні економічні процеси, що є важливим аспектом у контексті децентралізації. До того ж, кооперація дозволяє зменшити диспропорції у розвитку територій та підвищити загальний рівень добробуту населення.

Таким чином, зазначене вище обумовлює актуальність та перспективність теми представленого дисертаційного дослідження, що ставить за мету поглиблення науково-методичних засад дослідження ролі кооперації у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад в умовах реалізації реформи децентралізації.

2. Зв'язок теми дисертаційної роботи з науковими планами, програмами, фундаментальними та прикладними дослідженнями

Тематика дисертаційної роботи Дуванової О.С. відповідає базовим засадам Національної економічної стратегії на період до 2030 року

(Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179); Цілям сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019); Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695) тощо.

Основні положення дисертаційного дослідження відповідають плану держбюджетних науково-дослідних робіт Сумського державного університету, зокрема, «Розробка науково-методичних засад та практичного інструментарію фінансової політики сталого розвитку об'єднаних територіальних громад» з номером державної реєстрації 0117U003935, «Конвергенція економічних та освітніх трансформацій у цифровому суспільстві: моделювання впливу на регіональну та національну безпеку» з номером державної реєстрації 0121U109553 та «Реформування системи освіти впродовж життя в Україні для запобігання трудовій еміграції: коопетиційна модель інституційного партнерства» з номером державної реєстрації 0120U102001.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій та їхня достовірність

Представлені здобувачем наукові результати, а також висновки та рекомендації є науково обґрунтованими. У роботі проведено глибокий та змістовний аналіз наукових джерел, статистичної бази та нормативної документації. Окрім цього, обґрунтованість наукових положень дисертації засвідчується їх апробацією на 15 міжнародних науково-практичних конференціях за профільною тематикою.

Зазначимо, що авторкою коректно сформульовано об'єкт та предмет дослідження, а також чітко визначені завдання. Це дозволило їй зробити значущі науково-практичні висновки та рекомендації у роботі.

Досягнення мети дисертаційного дослідження було забезпечено завдяки поєднанню різних методів наукового пізнання: наукової абстракції, аналізу та синтезу, логічного узагальнення, індуктивного та дедуктивного методів, структурної декомпозиції – при дослідженні місця поняття «кооперація» в теорії сталого розвитку (розділ 1.1) та при розробленні теоретичних засад формування різних форм кооперативних зв'язків територіальної громади (розділ 1.2); компаративного та бібліометричного – при аналізі трендів досліджень з проблематики розвитку кооперації (розділ 1.1); кореляційно-регресійного аналізу – при виявленні соціально-економічних факторів, що впливають на створення об'єднаних територіальних громад (розділ 1.3); методу метчингу, методу різниць, методу найменших квадратів – при оцінюванні впливу сільськогосподарських кооперативів на сталий розвиток територіальних громад (розділ 2.3); таксономічного, порівняльного, статистичних методів – при побудові індексу фінансової спроможності економічного розвитку громад та регіонів (розділ 3.2); багатофакторного регресійного аналізу при формалізації впливу міжмуніципального співробітництва на сталий розвиток та фінансову

спроможність територіальних громад (розділ 3.3). Використання цих методів є обґрунтованим та узгоджується з завданнями, поставленими дисертантом.

Для проведення статистичного аналізу та економіко-математичного моделювання використано спеціальні програмні продукти Stata та MS Excel, для проведення бібліометричного аналізу – інструментарій VOSviewer v.1.6.15.

Науково-теоретичну базу дослідження складають нормативні документи та програмні плани дій ООН, закони України, укази Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, а аналітичну базу – дані Світового банку, Міністерства фінансів України, Міністерства розвитку громад та територій України, Державної служби статистики України, дослідницькі матеріали експертів Програми «U-LEAD з Європою» та SKL International.

Достовірність положень, висновків та рекомендацій, представлених у дисертації, не викликає сумнівів, оскільки кожен етап дослідження детально ілюстрований та підтверджений посиланнями на відповідні джерела.

4. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Глибокий аналіз змісту дисертації Дуванової Оксани Сергіївни дозволяє стверджувати, що основні положення, науково-методичні підходи, висновки та рекомендації, розроблені авторкою, вирізняються науковою новизною та підтверджують її особистий внесок в у розвиток теоретико-методичних засад та практичного інструментарію дослідження ролі кооперації у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації.

Вагомими науковими результатами дисертаційної роботи, які характеризуються науковою новизною, є:

- вперше запропонована та емпірично підтверджена гіпотеза, що міжмуніципальне співробітництво територіальних громад впливає на детермінанти сталого місцевого розвитку. За допомогою методів багатфакторного кореляційно-регресійного аналізу автор доведено, що збільшення кількості громад, які уклали договори міжмуніципального співробітництва, позитивно впливає на економічні, екологічні та соціальні показники сталого розвитку (стор. 130-148);

- удосконалений методичний підхід до визначення економічних детермінант фінансової спроможності територіальних громад та регіонів України як фактору сталого розвитку. Відмінність цього підходу полягає у розмежуванні детермінант на економічні стимулятори та дестимулятори, а також у дворівневому підході, що включає побудову інтегральних індексів на рівні окремих громад і регіону в цілому. Це дозволило враховувати динаміку фінансової спроможності та забезпечити однорідність при порівнянні рівнів розвитку громад та регіонів в умовах децентралізації (стор. 148-164);

- удосконалений методичний інструментарій дослідження впливу соціально-економічних факторів на добровільне об'єднання територіальних

громад, з використанням факторного аналізу і побудовою кореляційно-регресійних моделей. Це дозволило виокремити додаткові критерії для оцінки спроможності об'єднаних територіальних громад для їх врахування у плануванні стратегічного розвитку (стор. 70-84);

- удосконалені теоретичні засади дослідження структурно-функціональних взаємозв'язків понять кооперації та сталого місцевого розвитку, з використанням бібліометричного аналізу та інструментів VOSviewer і Scopus Citation Overview. Це дозволило кластеризувати міждисциплінарні дослідження взаємозв'язку кооперації та сталого розвитку, визначити пріоритети крос-секторних досліджень, а також відстежити етапи зміни наукового інтересу в цій сфері (стор. 32-54);

- набув подальшого розвитку підхід до формування кооперативних зв'язків територіальної громади на внутрішньомуніципальному та міжмуніципальному рівнях, що забезпечує комплексний аналіз кооперації та оптимізацію внутрішніх ресурсів для розвитку громади (стор. 54-70);

- подальшого розвитку набули науково-методичні засади дослідження ролі агрокооперативів у сталому розвитку сільськогосподарських територій. На основі методу різниць та множинного регресійного аналізу доведено позитивний вплив агрокооперативів, що є підставою для формування державної, регіональної і місцевої політики стимулювання створення агрокооперативів в сільських громадах України (стор. 114-127).

5. Теоретична цінність і практична значущість наукових результатів

Результати вивчення дисертаційного дослідження Дуванової Оксани Сергіївни засвідчують теоретичне значення отриманих результатів, що спрямовані на вирішення науково-прикладного завдання щодо розроблення нових та вдосконалення існуючих науково-методичних засад дослідження ролі кооперації у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад в умовах реалізації реформи децентралізації.

У першому розділі дисертації «Теоретичні засади розвитку кооперації територіальних громад у контексті їх сталого розвитку в умовах децентралізації» авторкою встановлено структурно-функціональні зв'язки між окремими детермінантами сталого місцевого розвитку і концептом кооперації та виявлено суб'єктні рівні дослідження кооперації (економічного співробітництва) в теорії сталого розвитку місцевих громад; виявлено домінуючі тренди крос-секторних наукових досліджень; запропоновано комплексний науково-методичний підхід до формування кооперативних відносин на різних суб'єктних рівнях територіальної громади; представлено дворівневу концептуальну модель побудови відносин кооперації територіальної громади, яка включає міжмуніципальний та внутрішньомуніципальний рівні; визначено соціально-економічні фактори, що є значущими при прийнятті громадами рішення про добровільне об'єднання.

У другому розділі «Оцінювання впливу внутрішньомуніципальної кооперації на сталий розвиток територіальних громад» представлено теоретичний огляд ролі сільськогосподарських кооперативів у досягненні сталого розвитку територіальних громад; виявлено соціально-економічні фактори, які впливають на ефективність кооперації в територіальних громадах; виявлено напрямки та інтенсивність впливу діяльності агрокооперативів на показники сталого розвитку сільських територіальних громад.

У третьому розділі дисертації «Напрями формування ефективного економічного співробітництва територіальних громад» розроблено науково-методичні засади оцінювання впливу міжмуніципального співробітництва на детермінантами сталого розвитку територіальних громад; підтверджено позитивний вплив збільшення чисельності громад, що уклали договори міжмуніципального співробітництва на показники економічної, екологічної та соціальної складових сталого розвитку; удосконалено методичний підхід до визначення економічних детермінант рівня фінансової спроможності територіальних громад та регіонів України в умовах реалізації реформи децентралізації; представлено результати розподілу всіх об'єднаних територіальних громад України на п'ять груп за рівнем фінансової спроможності економічного розвитку: кризовий, низький, задовільний, помірний (вище середнього), високий; досліджено вплив міжмуніципального співробітництва на фінансову спроможність економічного розвитку територіальних громад.

Основні наукові положення дисертаційного дослідження доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, що у сукупності створюють підґрунтя для удосконалення стратегічних і програмних документів у сфері сталого розвитку територіальних громад, а саме можуть бути використані: Кабінетом Міністрів України, Міністерством аграрної політики та продовольства України - при розробці стратегій та програм розвитку сільських територій, Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України – при розробці планів розвитку громад та територій України, органами місцевого самоврядування - при формуванні програм та стратегій соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць; агрокооперативами - при підвищенні кваліфікації членів сільськогосподарських кооперативів та інформуванні громадськості про переваги кооперації; профільними асоціаціями та громадськими об'єднаннями - в процесі моніторингу прогресу реформи децентралізації.

Результати дисертації використовуються в навчальному процесі Сумського державного університету під час викладання дисциплін «Міжнародні бізнес-комунікації» (акт від 05.06.2024р.).

6. Повнота викладення наукових результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях

Основні наукові положення та результати дисертаційної роботи Дуванової О.С. опублікованих в 27 наукових працях, загальним обсягом 9,01

друк. арк., з яких особисто авторці належить 4,06 друк. арк., у тому числі: 2 розділи у колективних монографіях, 7 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science, 15 публікацій у збірниках матеріалів конференцій (дві з яких індексуються у базі даних Scopus). В опублікованих наукових роботах розкривається суть та зміст положень, що містять елементи наукової новизни, задекларованої дисертантом. Дисертаційна робота є логічно побудованою, завершеною, і включає повною мірою обґрунтовані наукові положення та висновки. Вона містить достатню кількість рисунків і таблиць, які представлені як в основній частині дисертації, так і в додатках.

7. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

На підставі перевірки дисертаційної роботи Дуванової О.С. на предмет наявності академічного плагіату встановлено, що посилання на першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень були зроблені коректно; навмисних спотворень не виявлено. Таким чином, можна зробити висновок про дотримання норм академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи

Оцінюючи в цілому позитивно дисертаційне дослідження Дуванової О.С., вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі дискусійні положення:

1) Заслужують на увагу напрацювання автора у застосуванні нових підходів до розуміння місця кооперації в концепції сталого розвитку (стор. 37-43). Методами бібліографічного аналізу досліджено публікаційну активність вчених з проблематики, пов'язаної із кооперацією та сталим місцевим розвитком, в еволюційному, змістовному та географічному вимірах (стор. 45-53). Позитивно оцінюючи напрацювання автора, зазначимо, що теоретична цінність отриманих результатів була б вищою, якби авторка дослідила кластери наукових інтернаціональних альянсів, представники яких зробили найбільший внесок у розвиток досліджень ролі кооперації в системі сталого розвитку, а також було б доцільно врахувати динаміку публікацій, проіндексованих не лише у науко метричній базі даних Scopus, але й у базі даних Web of Science.

2) Схвально оцінюючи комплексність підходу автора до дослідження та формування концепції утворення кооперативних взаємовідносин на внутрішньомуніципальному та міжмуніципальному рівнях територіальної громади (пункт 1.2, стор. 63) з метою налагодження системної взаємодії на всіх суб'єктних рівнях територіальної громади та активізації місцевого економічного розвитку, доцільно було б додатково обґрунтувати виокремлення рівня внутрішньоорганізаційних кооперативних відносин ТГ.

3) В розділі 1.3 (стор. 79-83) автором формалізовано соціально-економічні чинники створення об'єднаних територіальних громад методами кореляційно-регресійного моделювання. Пояснювальна сила регресійних моделей знаходиться на досить високому рівні, а оцінки є статистично значущими в 95% інтервалі надійності, отже економетричні моделі надають

значущу інформацію про вплив на залежну змінну. Схвально оцінюючи удосконалений науково-методичний підхід та практичну цінність одержаних результатів, відмітимо обмежену кількість статистичних спостережень при побудові економетричних моделей, що пояснюється низькою активністю створення ОТГ та досить коротким проміжком часу проведення добровільного етапу реформи децентралізації.

4) Заслуговує на позитивну оцінку застосування автором таксономічного методу для побудови інтегрального індексу фінансової спроможності економічного розвитку на рівні кожної окремої об'єднаної територіальної громади, із їх подальшим розмежуванням за п'ятьма рівнями фінансової спроможності, що дозволяє простежити загальну картину зміни рівня фінансової спроможності кожної окремої територіальної громади. (розділ 3.2). На рисунку 3.5 наведена структура розподілу ОТГ України за рівнем індексу фінансової спроможності економічного розвитку за п'ять років, на нашу думку, додаткового пояснення потребують причини зростання чисельності громад з кризовим рівнем спроможності у 2019 році.

5) У розділі 3.1 авторка досліджує тенденції розвитку співробітництва територіальних громад України, розглядаючи основні напрямки міжмуніципального співробітництва та його географічний аспект (розділ 3.1, стор. 134-135), однак слід зауважити, що доцільно було актуалізувати дані щодо поточного стану міжмуніципального співробітництва та розглянути сучасні практики співпраці в контексті нових реалій.

6) Для більш повного розкриття теми дисертації, доцільно було б розробити дорожню карту міжмуніципального співробітництва громад для забезпечення сталого розвитку як інструмент підвищення ефективності управління, планування та поетапної розбудови співпраці для місцевого самоврядування.

9. Загальна оцінка дисертаційної роботи, її відповідність встановленим вимогам

Оцінюючи результати дисертаційної роботи Дуванової Оксани Сергіївни на тему «Кооперація як фактор сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації», варто відзначити, що наукова робота є завершеним в рамках поставлених завдань, логічним, цілісним, самостійно виконаним дослідженням. Тематика дисертаційної роботи є актуальною і відповідає пріоритетним напрямкам державної політики України та науковим програмам національного значення. Наукова і практична цінність дисертаційної роботи підтверджується науковими публікаціями, які відображають положення отриманої наукової новизни, а ключові результати пройшли апробацію на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях. Винесені на захист пункти наукової новизни та висновки є чіткими та повністю розкриті в роботі.

За результатами перевірки дисертаційної роботи Дуванової О.С. на наявність ознак академічного плагіату встановлено коректність посилань на

першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень; навмисних спотворень не виявлено. Отже, у роботі відсутні порушення академічної доброчесності.

Викладене вище дозволяє зробити висновок про те, що дисертація на тему «Кооперація як фактор сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації» відповідає вимогам Постанови Кабінету міністрів України №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року, а здобувач – Дуванова Оксана Сергіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»).

ОФІЦІЙНА ОПОНЕНТКА:

доктор наук з державного управління, професорка, завідувачка кафедри публічного управління та адміністрування Полтавського державного аграрного університету

Тамара ЛОЗИНСЬКА

